

ALIJA AVDOVIĆ – BORAC ZA SLOBODU I RAVNOPRAVNOST

Apstrakt: *Na prostoru današnje Republike Makedonije vijekovima žive ljudi različitih naroda, religija i kultura. Različite države i uprave, ali i narodi koji su uvijek stremili ka prosperitetnoj državi u kojoj bi svi imali potpunu slobodu, jednostavno jednake mogućnosti, prava i obaveze. Sa tom ideologijom rađale su se i umirale generacije makedonskih građana. U periodu između dva svjetska rata živjeti u Vardarskom dijelu Makedonije u Kraljevini Jugoslavije nije bilo nimalo lahko. U uslovima kada vlasti ne priznaju postojanje Makedonaca, ali i Bošnjaka, koji osim na prostorima historijske Bosne žive na svim prostorima Kraljevine Jugoslavije, još više se intenzivira borba za slobodu i jednakost svih naroda koji žive u njoj. Ova borba za očuvanje i izgradnju nacionalnog identiteta imala je i revolucionaran socio-ekonomski karakter, jer je težila ukidanju klasne dominacije nad najvećim dijelom stanovništva. Nosioc ove borbe bila je Komunistička partija Jugoslavije (KPJ). Makedonci i Bošnjaci su u ovom pokretu vidjeli šansu za ostvarenje svojih težnji za izgradnju države u kojoj bi bili ravnopravni sa ostalim narodima tadašnje Jugoslavije. U Vardarskom dijelu Makedonije, nosioci ove ideologije i revolucionarnog pokreta pored Makedonaca, bili su i Bošnjaci. Jedan od prvih i najznačajnijih makedonskih revolucionara bio je Bošnjak, Alija Avdović. Svoju aktivnost započinje od najranijih dana organiziranog komunističkog pokreta u Vardarskom dijelu Makedonije. Bolje reći, jedan je od osnivača pokreta, kada u proljeću 1933. godine se formira Pokrajinski Komitet (PK) KPJ za Makedoniju. Vjerujući da je Jugoslavija moguća samo kao zajednica ravnopravnih naroda, ali i kao zajednica u kojoj nema klasne dominacije Alija Avdović aktivno radi na podizanju svijesti i stvaranju revolucionarnih ćelija koje će omogućiti realizaciju ove ideje. Zbog čega je gonjen, osuđivan i zatvaran, ali ništa ga nije pokolebalo u ovoj borbi. U naletu fašizma kada je okupirana Kraljevina Jugoslavija, a pokret prerastao u jedinstveni oružani otpor za slobodu buduće zajedničke države ravnopravnih naroda, njegov rad je dobio na intenzitetu. Nove fašističke vlasti su nastojale da sve značajnije revolucionare uhapsu i likvidiraju. U augustu 1941. godine uhapšen je, a zatim i strijeljan čime je prekinut jedan mlad život, ali čiji rad i ideje su produžile da žive i djelomično se realizuju u antifašističkoj borbi i stvaranju nove jugoslovenska države.*

Ključne riječi: *Alija Avdović, Makedonija, Bošnjaci, KPJ, revolucionari, Hasanbegovo, fašističke vlasti.*

ALIJA AVDOVIC – A FIGHTER FOR FREEDOM AND EQUALIT

Abstract: *On the territory of today's Republic of Macedonia, people of different nations, religions and cultures live for centuries. Different states and administrations, but also peoples who have always strived for a prosperous state in which everyone would have complete freedom, simply equal opportunities, rights and obligations. With this ideology, the generations of Macedonian citizens were born and died. In the period between the two world wars living in the Vardar part of Macedonia in the Kingdom of Yugoslavia was not easy. In the conditions when the authorities do not recognize the existence of Macedonians, but also Bosniaks, who, except in the territory of historical Bosnia, live in all parts of the Kingdom of Yugoslavia, the struggle for freedom and equality of all peoples living in it is intensified even more. This struggle for the preservation and building of a national identity had a revolutionary socio-economic character, as it sought to abolish class domination over most of the population. The bearer of this struggle was the Communist Party of Yugoslavia (CPY). In this movement, Macedonians and Bosnians saw a chance to realize their aspirations to build a state in which they would be equal to other nations of former Yugoslavia. In the Vardar region of Macedonia, the bearers of this ideology and the revolutionary movement alongside the Macedonians were also Bosniaks. One of the first and most important Macedonian revolutionaries was a Bosniak Alija Avdovic. It starts its activity from the earliest days of the organized communist movement in Vardar Macedonia. Better to say, one of the founders of the movement, when in the spring of 1933, the Provincial Committee (PK) of the CPY for Macedonia is formed. Believing that Yugoslavia is possible only as a community of equal peoples, but also as a community in which there is no class domination, Alija Avdovic is actively working on raising awareness and creating revolutionary cells that will enable the realization of this idea. Why he was driven, convicted, and imprisoned. But nothing has crushed him in this fight. In the onslaught of fascism when the Kingdom of Yugoslavia was occupied, and the movement grew into a unified armed resistance to the freedom of the future common state of equal peoples, its work was gaining in intensity. The new fascist authorities have tried to arrest and destroy all the more significant revolutionaries. In August 1941, he was arrested and then shot by a young life, but whose work and ideas were extended to live and partially realized in the anti-fascist struggle and the creation of a new Yugoslav state.*

Key words: *Alija Avdovic, Macedonia, Bosniaks, CPY, revolutionary work, Hasanbegovo, fascist authorities*

Porijeklo i doseljavanje u Makedoniju

Odlukama Berlinskog kongresa 1878. godine, Bosna je protiv volje njenog stanovništva dodijeljena Austro-Ugarskoj, a legalizovane su i granice novih država koje su izvršile genocid i protjerivanje muslimana različitog etničkog porijekla. I pored oružane odbrane i borbe, Bosna je okupirana. Nakon okupacije u strahu od novih vlasti veliki broj stanovništva, prvenstveno Bošnjaka, islamske vjere migrira prema Osmanskoj državi.¹

U Makedoniji, sa većom skupinom hercegovačkih muhadžira se doseljavaju i preci velikog bošnjačkog i makedonskog revolucionara Alije Avdovića. Oni se najprije naseljavaju u Skoplju, na desnom brijegu rijeke Vardar u takozvanoj Muhadžir mahali. Tu su živjeli oko dvije godine, dok na njihov zahtjev nisu dobili zemlju nadomak Skoplja, tačnije u Hasanbegovu, mjestu udaljenom nekoliko kilometara sjeveroistočno od grada. U 1881. godini u augustu mjesecu dodijeljene su prve parcele. Građevinske parcele bile su planski raspoređene po dužini glavnog puta iz Skoplja prema Stajkovcima sa obje njegove strane. Za kratak period u Hasanbegovo se doselilo 79 domaćinstava pretežno iz šire okoline Nikšića, Gackog i Bileće.² Odluku o napuštanju rodnog ognjišta, put i cijeli proces doseljavanja i naseljavanja predvodio je imam iz sela Nudo³ Abdulah Bijedić, djed Alije Avdovića. Ostavljena je i parcela za izgradnju džamije do glavnog puta u centru sela, za čiju izgradnju je on također najzaslužniji. Kao i u selu Nudu, Abdulah je bio imam novoizgrađene džamije do svoje smrti, nakon čega je i ukopan u dvorištu džamije. Ispred te džamije je i danas jedino Abdulahov mezar, koja na žalost ne nosi njegovo ime, niti vjernici, većinom Albanci znaju za ovu historijsku činjenicu i pored natpisa na nišanu.⁴ Na prednjem nišanu je natpis na osmanskome jeziku i pismu, a na zadnjem nišanu je transkripcija na turskom jeziku i pismu.⁵ Kao i Abdulah, njegov sin Mumin je preuzeo dužnost imama seoske džamije.

1 Samo u Makedoniju tokom 1878. došlo je oko 60.000 porodica, a u sljedećoj 1879. u Skopskom, Bitoljskom i Solunskom vilajetu je bilo oko 200.000 muhadžira, a samo u gradu Skoplju 1880. bilo je više od 8.000 muhadžira, od kojih više od 2.000 su bili Bošnjaci. Opširnije u: Зеќир Рамчиловиќ, *Бошњаците во Македонија во текот на XX век, со посебен акцент на културата и просветата*, БКЗ, Скопје 2013, 102-106. (dalje: З. Рамчиловиќ, *Бошњаците во Македонија во текот на XX век*).

2 Džemail Mehmedović i dr, Muhadžer u Hasanbegovu, *Бошњаците на Балканот: зб. на трудови од Меѓународниот научен симпозиум, Друштво за уметност и наука*, Скопје 2003, 204-206. (dalje: Dž. Mehmedović i dr, *Muhadžer u Hasanbegovu*).

3 Danas Nudo je naselje u opštini Nikšić u Crnoj Gori neposredno do granice sa Bosnom i Hercegovinom i na samo dvadesetak kilometara od Dubrovnika. Abdulah Bijedić je bio posljednji imam džamije u Nudu, a nakon odlaska Bijedića, selo Nudo i okolinu napuštaju svi ostali Bošnjaci muslimani.

4 *Alija Avdović - Crtice iz privatnog života po kazivanju Šukrije Avdovića*, (Zapisao: Erol Avdović). Poslato autoru ovog rada 5.11.2017.

5 U prijevodu: „On (Allah) je vječni. Pokojan i oskudan za milost tvoju muhadžir iz Hercegovine, imam džamije u Hasanbegovu Gazi Abdulah sin Abdul Mumina 1320. po hidžri. Za njegovu dušu El-Fatiha.”

Abdulah je bio jako cijenjen i ugledan čovjek, a njegove sinove mještani i džemtlje su nazivali Abdovi ili Avdovi⁶ (po ocu). Tako su Avdovići iz Hasanbegova dobili prezime po svom ocu/djedu Abdulahu (Avdi) Bijediću iz Nuda u Hercegovini. Bijedići su autohtoni stanovnici Hercegovine. U Hercegovini je veliki procenat prezimena autohtonog stanovništva ostao nepromijenjen i nakon prihvatanja islama. Takav je slučaj i sa prezimenom Bijedić. Prije naseljavanja u selo Nudo, Bijedići su živjeli u Risnu u Boki, dok Risan nije 1684. godine pao u mletačke ruke. Preselili su se u selo Nudo koji je tada činio dio Korjenića. Osim Bijedića glavni dio bošnjačkih rodova (prezimena) koji su živjeli na području Boke Kotorske i okoline do početka 18. stoljeća je raseljen.⁷ Interesantan je i podatak da je iz istog bratstva iz Nuda porijeklom i Džemal Bijedić (1917-1977), bliski Titov saradnik, nekadašnji Predsjednik Bosne i Hercegovine i Premijer SFRJ, čiji je čukundjed Meša Bijedić bio jedan od najbogatijih u Nudu.⁸

Abdulah je imao tri sina: Ibrahima, Mumina i Hašima. Njegov sin Mumin je otac Alije Avdovića, koji se rodio u Nudu i kao dvomjesečna beba preživio dio teškog puta muhadžira do Makedonije.⁹ Muminova majka je porijeklom od Bilalovića.¹⁰ Mumin je iz dva braka imao djecu: Avdiju, Aliju, Zejnu (iz prvog braka), Sadiju, Šukriju, Fatimu, Ajšu i Mustafu (iz drugog braka).¹¹ Alijina majka se zvala Nedžiba, djevojačko prezime joj je Fazlijević.¹²

Hercegovački muhadžiri su u ovom selu počeli obrađivati zemlju na svoj način, ali su već druge godine morali da od toga odustanu, i da se priviknu na način rada skopskih seljaka. Muhadžiri su i kuće pravili po hercegovačkom tipu, ali u nedostatku kamena, od čerpića i sa krovom od ćeramide. Napustili su i staru hercegovačku nošnju i prihvatili "tursku".¹³ Prilagođavanje muhadžira u novonastalim uslovima je išlo veoma sporo i teško. Klimatske prilike, ekstremne temperaturne razlike, a prije svega visoke temperature i velika vlažnost vazduha u toku ljeta, kao i okolne močvare i primitivni irigacioni sistem samo su otežavali njihovu situaciju. Novi način života i rada, nove poljoprivredne kulture, ishrana, loše snabdijevanje vodom za piće, velika količina prašine u selu, bez adekvatnih

6 Pravo ime je Abdulah, ali veoma često zbog izgovora se upotrebljava i Avdulah, odnosno nadimak Abdo tj. Avdo na prostorima nekadašnje jugoslovenske države.

7 Senadin Lavić, Pusti krajolici: bošnjačka prezimena (rodovi) u povijesnom i prostornom kontekstu istočne Bosne i Hercegovine, *Godišnjak BZK Preporod*, br. VIII, Sarajevo 2008, 46, 48, 50; Ime i biće o bošnjačkim prezimenima – Socioantroponimijski pristup, *Bošnjačka pismohrana*, br. 28-31, svezak 9, Zagreb 2009/2010, 4; Hivzija Hasandedić, *Muslimanska baština Bošnjaka u južnoj (srednjoj) Hercegovini*, Islamski centar, Mostar 1997, 175.

8 Risto Miličević, *Hercegovačka prezimena*, Svet knjige, Beograd 2005, 235-236.

9 *Alija Avdović - Crtice iz privatnog života po kazivanju Šukrije Avdovića...*, 5.11.2017.

10 *Isto*.

11 *Isto*.

12 ДОИНИ, *Оптужница и придружен материјал за десет комунисти од Македонија, ДТ бр. 2380 од 20.IV.1935*, Београд, Фонд Неџар Јашар (Ф. НЈ), К-2, III, 5350/94/140, 4.

13 Safet Bandžović, Bosanskohercegovački muhadžiri u Makedoniji (1878-1912), *Hercegovina, časopis za kulturno i historijsko naslijeđe*, br. 15-16, Arhiv Hercegovine Mostar, Mostar 2003, 107-108.

higijenskih uslova bili su razlog za pojavu velikog broja oboljenja, a najviše malarije.¹⁴ Velika smrtnost porodica bila je velika prijetnja za egzistenciju. Neki navode da je u Hasanbegovu nakon dolaska oko pola stanovništva umrlo od have i malarije.¹⁵ Bošnjaci iz Hasanbegova su čak i pisali molbu do Mutesarifa Skoplja. Tražili su da budu iseljeni iz Hasanbegova u Novi Pazar, jer se ne mogu adaptirati klimatskim uslovima. Njihova molba je prosljeđena Muhadžirskoj komisiji koja je odbila zahtjev, sa napomenom da se stanovništvu Hasanbegova obezbijedi ljekar koji će liječiti i obilaziti bolesnike.¹⁶ U jednom Izvještaju skopske opštine do Okolijske uprave od 4.9.1883. godine se ukazuje na pojavu malarije u Hasanbegovu, gdje je bolovalo oko 300 lica.¹⁷ Ni kasniji period nije donio ništa dobro. Balkanski ratovi su ostavili pustoš, a period iseljavanja produžio. U takvim uslovima rastao je Mumin i stvarao porodici uslove za život.

Djetinjstvo, obrazovanje i život u Hasanbegovu

Alija Avdović je rođen 15.7.1912. godine u Hasanbegovu. U vrijeme kada su se uveliko pripremali ratovi balkanskih saveznika protiv Osmanske države za osvajanje i podjelu Makedonije. Nakon ratova i formiranja Kraljevine Jugoslavije, oni koji su ostali u Hasanbegovu su nastavili sa napuštanjem zemlje, kuća i imetka, čak i bez prodaje. Napuštenu zemlju su naseljavali Srbi i Crnogorci, a ovi doseljenici u Hasanbegovu često su vršili politički pritisak na Bošnjake, kako bi ih pridobili kao „zemljake“ sa ciljem da im posluže kao glasačka mašina u vrijeme lokalnih ili parlamentarnih izbora. Minimalna zarada od poljoprivrede jednostavno je primorala da djeca budu uključena u seosku proizvodnju. Roditelji iz Hasanbegova nisu mogli izdvojiti sredstva za dalje školovanje svoje djece u srednjim ili višim školama u gradu¹⁸ u periodu između dva svjetska rata.¹⁹ Kao i ostale porodice, pored toga što je Mumin bio imam seoske džamije, njegova porodica bavila se poljoprivredom. Alija Avdović je od najranijih godina radio na njivama skopske kotline. Kao mladić, upravo u toku ljetnih radova na polju, mu je, tada vjerovatno prva i ne tako sofisticirana mašina za poljske radove u nesretnom slučaju odsjekla nogu.²⁰ To ga je naravno fizički inhibiralo do kraja života, ali se on prema kazivanju članova njegove obitelji stoički držao i nikada mu nije falilo životnog entuzijazma, iako

14 З. Рамчиловиќ, *Бошњаците во Македонија во текот на XX век*, 45.

15 Миленко С. Филиповиќ, *Бошњаци у околини Скопља, Преглед*, књ.VII, Год. V, Сарајево 1931, 264.

16 ДАРМ, *Решение од 19.09.1883. год. од Мухаџирската Комисија*, Ф.875, К-4, 63/63.

17 *Isto*, 9/9.

18 Džemail Mehmedović veoma slikovito opisuje mogućnosti za školovanje i visoku školarinu, koja je u tom periodu iznosila oko 1.000 dinara mjesečno, sa kojim parama su mogla da se kupe dva dobra vola, a za jednu godinu i do 12.000 dinara. Ili trebalo je prodati 1.500 kg duhana za školovanje jednog učenika. (Dž. Mehmedović i dr, *Muhadžer u Hasanbegovu*, 216).

19 Dž. Mehmedović i dr, *Muhadžer u Hasanbegovu*, 213.

20 *Alija Avdović - Crtice iz privatnog života po kazivanju Šukrije Avdovića...*, 5.11.2017.

se stalno morao služiti štakama, stalno je bio u pokretu.²¹ Težak položaj Bošnjaka je stavio u zadnji plan školovanje njihove djece. Imam Mumin je školovao svoga sina Aliju. Nakon osnovne škole, Alija produžava školovanje u Velikoj Medresi u Skoplju. Iz Hasanbegova osim Alije u prvoj generaciji Medrese učio je i Omer Avdović, tačnije u školskoj 1925/1926.

Alija je bio veoma inteligentan i dobar učenik. Osobito veliki talent Alija je pokazivao za jezike: osim bosanskog i makedonskog, govorio je i turski i albanski, a vrlo dobro je vladao arapskim, njemačkim, ruskim, te je učio i francuski jezik. Kao i drugi intelektualci njegovog vremena poznao je dobro antičku filozofiju, evropsku književnost, razvijajući enciklopedijski duh.²² Pisao je priče i poeziju, a njegove pjesme su objavljivane u školskim časopisima, kao što je „Almanah“ – časopis srednjoškolske družine Sandžaka, Kosova i Makedonije i „Vesnik“ – književni list pitomaca Velike Medrese Kralja Aleksandra I.

Poznato je bilo Alijino tradicionalno poznavanje islama, jer je poticao iz takve (imamske) porodice. Još tada gajio je ideje otvorenog, a ne nazadnog islama. Često je citirao ajete iz Kur’ana, uvijek potencirajući da je muslimanska Sveta knjiga kao i Islam – poslat cijelom svijetu (čovječanstvu), a ne samo vjernicima (ili pojedinim nacijama), tako je često govorio i njegov brat Šukrija Avdović, koji je zapravo citirao svog brata Aliju.²³

Velika Medresa bila je zamišljena kao klasična gimnazija i zbog toga često bila na udaru islamske uleme. Činjenica je da su vlasti u ovoj školi planirale pripremu kadrova, tačnije imama koji će djelovati na „buđenje nacionalne svijesti u potkrepi vladajuće velikosrpske politike.“²⁴ Ali sve aktivnosti u školi umjesto da razvijaju novu muslimansku elitu koja bi bila lojalna državi, sa novim znanjem je razvila svijest Bošnjaka za ravnopravnost i slobodu, a sa time se rađao i revolucionarni pokret i ideja za promjenu sistema zasnovanim na jednakosti i slobodi svih jugoslovenskih naroda. Smatram da osim znanja, koje otvara i nove vidike, upravo aktivnost Alije Avdovića je predodredila i ideološki smjer mladih ljudi medrese, prvenstveno Bošnjaka iz Sandžaka za dalje njihovo djelovanje širom Jugoslavije.

Revoluciono djelovanje

Alija Avdović veoma rano je uvidio nepravde sistema i države u kojoj je živio. Kao što ga je životno iskustvo naučilo, ali i literatura, osobito filozofska djela koja je čitao omogućila su mu da svoje kritičke stavove javno iznosi svojim vršnjacima, ali i studentima. Bio je jedan od osnovopoložnika marksističkog učenja

21 *Isto.*

22 *Isto.*

23 Intervju: Erol Avdović, 5.11.2017.

24 Марија Јовановиќ, *Просветно-политичките прилики во Вардарска Македонија (1918-1929)*, Студентски збор, Скопје 1983, 246.

u školi i gradu. Suradivao je sa književnicima i komunistima Đorđem Jovanovićem i Radovanom Zogovićem, koji su tada bili studenti na Filozofskom fakultetu.²⁵ Osobito sa Jovanovićem, kojem su roditelji živjeli u Hasanbegovu. Avdović se sa njime sprijateljio i sa njim razmijenjivao marksističku i drugu socijalističku literaturu i donosio je drugovima u Velikoj Medresi. Uprava Medrese i policija doznali su o ovoj lektiri medresanata. U internatu i učionicama izvršen je opšti pretres, kada je pronađeno više knjiga, Komunistički manifest i brošure o radu i radničkoj klasi. Alija Avdović je više puta dobijao ukore od strane uprave škole, ali ovog puta zajedno sa Rifatom Burdžovićem i Hivzijom Sulejmanijem biva isključen iz škole. Ipak, na inicijativu direktora škole Ahmeda Mehmedbašića, nakon mjesec dana odukom Ministarstva prosvjete učenici su bili vraćeni u školu.

Velika Medresa je postala žarište revolucionarnog pokreta u Skoplju i regionu, a u daljem periodu veliki dio nekadašnjih učenika je učestvovao u revolucionarnim aktivnostima, kao i u oružanoj borbi za oslobođenje i izgradnju nove Jugoslavije u kojoj bi Bošnjaci imali svoju državu, odnosno republiku.²⁶ Prema, nekadašnjem medresantu Mustafi Memiću, u Narodnooslobodilačkom ratu (NOB) učestvovalo je više od 180 učenika Velike Medrese.²⁷ Čudno zvuči, ali u narodu je bila poznata rečenica: “Ko hoće da bude Veliki komunista, neka uči u Velikoj medresi”.

Revolucionarni rad Alije Avdovića i pored slabe organizacije komunističkog pokreta u Makedoniji se još više intenzivirao. Maturira u 1933. godine i upisuje Filozofski fakultet u Skoplju. Iste godine postaje član Komunističke partije Jugoslavije (KPJ). Ova 1933. godina je veoma važna za Makedoniju. Tada je formiran Pokrajinski komitet (PK) KPJ za Makedoniju, što predstavlja prvi organizacioni oblik partije koja je zajedno sa ostalim narodima priznala i makedonski narod na ravnopravnim osnovama sa drugim narodima u okviru buduće zajedničke države. Član ovog prvog PK KPJ za Makedoniju bio je i Alija

25 З. Рамчиловиќ, *Бошњаците во Македонија во текот на XX век*, 208.

26 Najznačajnija imena revolucionarne omladine Velike Medrese poginulih u NOB-u pored Alije Avdovića (1912–1941) su: Ibrahim Halimić (Skoplje, 1916–1945), Rifat Burdžović Tršo (Bijelo Polje, 1913–1942), Bečo Bašić (Berzojevice/Plav, 1918–1944), Izet Čavić (Sjenica, 1917–1942), Rašid Dedović (Kosovska Mitrovica, 1916–1943), Salko Aković (Pljevlje, 1918–1942), Haso Bajraktarević (Bogajice/Plav, 1913–1945), Zenun Hasković (Novi Pazar, 1915–1943), Mahmut Hadrović (Berane, 1915–1943), Bajram Kurtagić (Rožaje, ? –1942), Jakub Kubur (Pljevlje, 1915–1942), Hasan Mujagić (Sjenica, 1912–1944), Adem Mulaosmanović (Priboj, 1916–1942), Šemso Mujčinović (Sjenica, 1920–1944), Džafer Nikočević (Gusinje, 1923–1944), Mustafa Pećanin (Rožaje, 1914–1944), Emin Redžepagić (Plav, 1919–1942), Ibrahim Redžepagić (Plav, 1922–1943), Jusuf Redžepagić (Plav, 1920–1944), Hajro Šahmanović (Plav, 1914–1943). (ДАРМ, ПО Скопје, Ф. Градско поглаварство, сиф. 6.1.26 66/202–240).

27 Od njih poginulo je 36, od kojih 26 su bili članovi KPJ, a 6 članovi Saveza Komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ), za ostale ne zna se tačno. Trojica su proglašeni za narodne heroje, a od preživjelih 15 medresanata je dobilo Partizansku spomenicu. Mustafa Memić, *Velika Medresa i njeni učenici u revolucionarnom pokretu*, IPZRO Fonografika, Skopje 1984, 154. (dalje: M. Memić, *Velika Medresa i njeni učenici u revolucionarnom pokretu*).

Avdović.²⁸ On je bio veoma aktivan kod mladih. Zajedno sa Hivzijom Čatovićem i Borislavom Todorovićem u aprilu 1934. godine osnovali su „Srednjoškolski komunistički komitet“ u Skoplju.²⁹ Okupljali mlade, držali predavanja, štampali letke, koje su rasturali u srednjim školama i u njima razvili tokom 1934. godine vrlo intenzivnu i široku aktivnost. Nakon raznih provala i akcija od strane vlasti dolazi do prekida veza sa KPJ-u. Zbog toga u Skoplje dolazi Anton Kolendić iz Zagreba, sa zadatkom da obnovi veze i partijsko rukovodstvo u Makedoniji. Pored, Alije, još jedan Bošnjak, tačnije Hivzija Čatović postaje dio privremenog PK KPJ-u za Makedoniju. Ponovo se uspostavljaju veze sa KPJ i otpočinju pripreme za održavanje pokrajinske partijske konferencije. Najuzi krug privremenog partijskog rukovodstva činili su: A. Kolendić, S. Gigov, D. Popović, B. Todorović, A. Avdović i M. Bogdanov.³⁰ Preživjeli aktivisti i borci iz Makedonije smatraju da su Alija Avdović i Hivzija Čatović jedni od najzaslužnijih za razvoj revolucionarnih aktivnosti među omladinom u Skoplju.³¹ I pored svih činjenica, njihove zasluge nikada nisu adekvatno priznate od strane novoformirane države predvođene od KPJ za čije ideale su se borili i dali svoje živote.

U prvoj polovini decembra 1934. godine vlasti su preuzele intenzivne mjere za uništenje komunističkog pokreta u Makedoniji. Uhapšeni, a zatim 20.4.1935. godine od državnog tužioca optuženi su: Kolendić Anton, Čatović Hivzija, Avdović Alija, Todorović Borislav, Bogdanović Mino, Anđelković Nikola, Popović Dušan, Gigović Strahinja, Andonović Jovan i Paramaković Vlado. Svih deset optuženih lica su bili proglašeni krivim i osuđeni kaznom zatvora.³²

U Optužnici Alija Avdović se tereti za osnivanje i članstvo u „Srednjoškolskom komunističkom komitetu“ i vrbovanje srednjoškolaca za članove ovog udruženja koje ima za svrhu propagandu komunizma. Zatim uz duže obrazloženje, iz kojih se vidi da je Alija u svojoj kući održavao i sastanke, naglašava se da je odobravao sadržine propagandnih letaka i biltena, te njihovo umnožavanje i rasturanje. Kako se navodi „znajući da se sadržinom označenih letaka i biltena vrši komunistička propaganda i ubeđuju drugi, da treba promeniti politički i socijalni poredak u našoj državi nasiljem i terorom...“³³ Prema iskazima okrivljenih, bez obzira na razlike u nekim iskazima jasno je da su po tadašnjem zakonu počinili određena dejstva suprotna tadašnjem državnom poretku. Interesantna je činjenica, da je Alija Avdović, 30.10.1934. godine otišao za Beograd, i da se iz iskaza Bore Todorovića vidi i namjera putovanja. Tačnije, nakon povratka može se zaključiti da

28 Страхил Гигов, *Секавања*, Наша Книга, Скопје 1975, 71. (dalje: С. Гигов, *Секавања*).

29 ДОИНИ, *Оптужница и придружен материјал за десет комунисти...*, Ф. НЈ, К-2, III, 5350/83/91, 17.

30 ДОИНИ, *Задачи на Обласниот комитет на КПЈ за Македонија по неговото формирање 1933*, Фонд Неџат Јашар (Ф. НЈ), К-2, III, 5350/44-45, 2, 45.

31 Mustafa Memić, Hivzija Čatović – životni put i djelo (1913-1944), *Rožajski Zbornik*, god.VI, br. 6, Centar za kulturu, Rožaje 1987, 21.

32 ДОИНИ, *Оптужница и придружен материјал за десет комунисти...*, Ф. НЈ, К.2, III, 5350/83/91, 9, 83-84.

33 *Isto*, Ф. НЈ, К.2, III, 5350/83/94, 4-5.

je Alija Avdović donio presu sa kojom su dalje umnožavali propagandni materijal.³⁴ Nakon suđenja, zatvorsku kaznu su izdržavali u Sremskoj Mitrovici.

Poslije ovih nemilih događaja, komunističke aktivnosti su za kratko bile stopirane. Svakako broj aktivista komunističkog pokreta se stalno povećavao. Među njima značajnu ulogu su odigrali i saradnici Alije Avdovića, prije svega Melehata Hodžić, Rešad Dedović, Ćamil Sijarić i Mehmed Abdagić. Nakon izlaska iz zatvora, ponovno prisustvo Alije Avdovića i ostalih bilo je od velikog značaja za samopouzdanje pokreta i kontinuiteta revolucionarnih aktivnosti. Alija Avdović kratak period zbog narušenog zdravlja boravi u bolnici i u sanatorijumu, da bi odmah nakon toga nastavio svoje komunističko djelovanje u rodnom mjestu i okolini. Bio je član, ali i savjetnik reorganiziranog PK KPJ-u za Makedoniju 1939. godine, sa kojim je rukovodio Blažo Orlandić.³⁵ Ugrađivanje međunacionalne ravnopravnosti u dokumentima PK KPJ Makedonije nije nikada predstavljao problem za makedonski nacionalni pokret iz jednostavnog razloga što svoje idejne korijene ima u ilindenskoj tradiciji, ali i u komunističkoj ideologiji sa svojim internacionalizmom. Obje komponente su u svojim opredjeljenjima kao sastavni dio imale međunacionalnu ravnopravnost. Svakako da je i Alijino prisustvo u najvećim organima partije doprinjelo da ovi postulati u kontinuitetu budu prisutni na dokumentima PK KPJ i nižim organima partijske organizacije. Ovakva ideologija je pridobila povjerenje u ispravnost borbe i revolucionarnog opredjeljenja Bošnjaka i drugih naroda protiv okupatora i regresivnih elemenata tadašnje Jugoslavije.

Pored obaveza u PK KPJ Makedonije u svom Hasanbegovu formira grupu aktivista 1939. godine, koju angažuje u Seoskoj samopomoći i u Narodnoj pomoći za poboljšanje prava radnika i učešće u radničkim štrajkovima u Skoplju.³⁶ U njegovoj kući uvijek su se sabirali mladi iz sela i slušali vijesti. Alija im je držao predavanja o marksizmu i političkoj situaciji u svijetu. Osniva i skojevsku i partijsku ćeliju u kojoj su bili: Serafim Jovanović, Mihajlo Milošević, Mirče iz sela Bulačani i Olivera, poznatija kao Vera Jocić sa sestrom Vidom redovno su dolazile na sastanke kod Alije. Preko Vere su formirane skojevske grupe u selu i u Trgovačkoj akademiji gdje je učila.³⁷ Nakon okupacije uključio se u organiziranje oružane borbe. Radio je na pribavljanju i distribuciji oružja za partizane. U njegovom dvorištu bilo je skladište za oružje i municiju, čak i jedan top.³⁸ Bio je veza između partizanskih četa u Skoplju, Crnoj Gori i gradu, a radio je i na angažiranju i prijemu novih boraca. U cijelom periodu imao je podršku i razumjevanje od svoje porodice. Osobito veliko povjerenje imao je u svoga mlađeg brata Šukriju Avdovića (1920 – 2005), koji je od malih nogu počeo biti njegov kurir. Sa samo dvadeset godina

34 *Isto*, Ф. НЈ, К.2, III,5350/83/91, 17-45.

35 С. Гигов, *Секавања*, 254; Митре Инадески, *Хронологија на Скопје, работничкото и народноослободителното движење 1939-1945*, Архив на Скопје, Скопје 1974, 11-23.

36 Zećir Ramčilović, Nedžad Mehmedović, *Poznati Bošnjaci Makedonije*, Šadrvan, Skoplje 2014, 8-9. (dalje: Z. Ramčilović, N. Mehmedović, *Poznati Bošnjaci Makedonije*).

37 Џемал А. Мехмедовиќ, *Безвременски херој на вистината*, Шадрван, Скопје 2013, 35-36.

38 М. Мемич, *Velika Medresa i njeni učenici u revolucionarnom pokretu*, 192.

u 1940. godini postao je član KPJ slijedeći visoke Alijine revolucionarne ciljeve i principe socijalne pravde i određenja za društvo jednakih šansi i mogućnosti.³⁹

Alija Avdović se oženio sa Nazmijom, djevojkom iz istog sela koja je bila veoma bogata, te je to, s obzirom na Alijinu sklonost ka obrazovanju i duboku revolucionarnu angažiranost, valja reći u mnogome pomoglo njegov antifašistički rad sve do njegovog hapšenja i odvođenja u logor na Banjici kod Beograda.⁴⁰ Jedina Alijina ćerka je Mabela. Alijina udovica (porijeklom iz Sjenice) Nazmija nije se nikada ponovo udavala i sa ćerkom se iselila u Republiku Tursku sredinom pedesetih godina u velikom iseljeničkom valu sandžačkih i makedonskih Bošnjaka i drugih muslimana iz Makedonije. Ćerka jedinica Mabela, danas živi u Istanbulu ima tri kćeri i prilično veliko potomstvo.⁴¹

Nakon okupacije zemlje beogradski Gestapo bio je informiran o komunističkom i antifašističkom pokretu u Jugoslaviji. Te je na samom početku nastojao da uhapsi nosioce ovog pokreta, među njima i Aliju Avdovića. Nažalost, kada je Alija u pitanju uspjeli su u njihovim namjerama. Grupa policijskih agenata stigla je u Skoplje i u saradnji sa bugarskom okupatorskom policijom uhapsila Aliju noću između 6. i 7. augusta 1941. godine. Tada je uhapšen i njegov drug Bora Todorović. U Beograd je stigao pod snažnom pratnjom uz napomenu da je komunist koji je već robijao u najpoznatijim zatvorima Kraljevine Jugoslavije sa revolucionarima poput Titu bliskog Moše Pijade u Sremskoj Mitrovici. Računalo se da je Alija veoma značajan za KPJ i da je spreman za najviše funkcije u partiji i državi koju su jugoslovenski komunisti, već tada uveliko zagovarali.⁴² Sproveden je u logor na području Srbije, Banjica kod Beograda.⁴³ Dvadeset i tri dana kasnije, 29.8.1941. godine, dva velikana revolucionarnog pokreta Makedonije, Alija Avdović i Bora Todorović su strijeljani. Prije streljanja spasio je nekoliko zatvorenika, koji su bili vraćeni sa strelišta. Vraćeni su jer je na upit gestapovaca o drugim zatvorenicima, rekao: „Ovdje nema drugih komunisti, sem Bore Todorovića i mene.“⁴⁴ Streljan je na vojnom strelištu u Jajnicima, u kojem su se od 15.7.1941. do 6.11.1943. godine, ubijali logoraši, a nakon toga i na drugim lokacijama.⁴⁵ U spiskovima i arhivima o logoru Banjica, neke i u digitalnim izdanjima pronaći ćete i ime našeg velikog revolucionara: Avdović (Mumin) Alija, rođen 1912, ubijen od Nijemaca 1941. u logoru Beograd-Banjica.⁴⁶

Međuratni period u Kraljevini Jugoslavije je predstavljao dio kontinuiranog procesa i borbe nepriznatih jugoslovenskih naroda za nacionalnu

39 Intervju: Erol Avdović, 5.11.2017.

40 *Alija Avdović - Črtice iz privatnog života po kazivanju Šukrije Avdovića...*, 5.11.2017.

41 Intervju: Erol Avdović, 5.11.2017.

42 *Alija Avdović - Črtice iz privatnog života po kazivanju Šukrije Avdovića...*, 5.11.2017.

43 Prvi zatvorenici dovedeni su u logor 9.7.1941 godine, a logor je rasformiran 3.10.1944. godine (АИРПС, МКБ 172, 1-3).

44 Z. Ramčilović, N. Mehmedović, *Poznati Bošnjaci Makedonije*, 9.

45 Венцеслав Глишић, *Терор и злочини нацистичке Немачке у Србији 1941-1945*, Институт за историју радничког покрета Србије, Београд 1970, 139.

46 *Žrtve rata 1941 – 1945, za naselje Skoplje*, Muzej žrtava genocida. Beograd, Spisak nije potpun...

slobodu i ravnopravnost sa Slovencima, Hrvatima i Srbima. U tom kontekstu, Bošnjaci Makedonije, poput Alije Avdovića su bili dio uzlaznog procesa u borbi makedonskog naroda za slobodu i stvaranje svoje države. U širem kontekstu aktivnosti Alije Avdovića su od značaja i za borbu Bošnjaka za ravnopravnost i stvaranje svoje države, ali i za ravnopravnost u drugim republikama zajedničke jugoslovenske federacije. Njegov rad i djelo imali su uticaja i dobijaju na značenju, da za razliku od ostalih naroda Makedonije, nijedan Bošnjak nikada se nije priključio fašističkim vlastima ili mnogim profašističkim organizacijama, već je pomagao revolucionarni i narodnooslobodilački pokret, materijalno, logistički i sa ličnim učešćem u partizanskim jedinicama.

Umjesto zaključka

Alija Avdović je jedan od prvih komunista – revolucionara Makedonije koji je u predratnom periodu bio njegov nosilac i organizator, zbog čega je gonjen, suđen, hapšen i zatvaran. Na samom početku rata u potrazi za vođama antifašističkog pokreta i oružanog otpora biva uhapšen, a zatim i streljan. To su činjenice koje se malo spominju. Činjenica je da su on i njegov drug Borislav Todorović, prvi “makedonski komunisti” koji su ubijeni zbog revolucionarnog i antifašističkog pokreta u nacističkom logoru, odnosno da je jedan od njih bio upravo Bošnjak iz Makedonije.

Put koji je odabrao bio je više nego težak, ali ispravan. Ideali za koje se borio djelimično su ostvareni u novoj jugoslovenskoj federaciji, a njegovo djelo nedovoljno poznato i priznato, ali ipak vječno. Ne zbog Alije, zbog nas samih, prije svega kao građani Makedonije smo dužni govoriti istinu i odati svaku počast i priznanje ovom borcu za slobodu i ravnopravnost. Na njegovoj rodnoj kući 4. jula 1961. godine, od građana Opštine Sahat Kula postavljena je ploča na kojoj piše: „U ovoj kući je živio i radio poznati revolucionar Alija Avdović, koji je 1941. godine bio odveden od strane Gestapoa u zloglasni logor Banjica i iste godine strijeljan.“ Danas, u čast Alije Avdovića i njegovog djela, u Makedniji Osnovna škola u selu Batinci i jedna ulica u Hasanbegovu gdje je rođen i gdje je proveo najveći dio svog života nose njegovo ime.

Summary

Alija Avdovic is one of the first communists - the revolutionaries of Macedonia, who in the pre-war period was his bearer and organizer, for which he was prosecuted, tried, arrested and imprisoned. At the very beginning of the war, in search of the leaders of the anti-fascist movement and armed resistance, he was arrested and then shot. These are facts that are a bit noteworthy. The fact is that

together with her other Borislav Todorovic, the first “Macedonian communists” who were killed due to the revolutionary and anti-fascist movement in the Nazi camp, that is, one of them was the Bosniak of Macedonia.

The path he chose was more than difficult, but correct. The ideals for which he was fighting was partially achieved in the new Yugoslav federation, and his work is not well known and recognized, but nevertheless eternal. Not for Alija, because of ourselves, primarily as citizens of Macedonia, we are obliged to speak the truth and pay tribute and recognition to this fighter for freedom and equality. On his birth house on July 4, 1961, from the citizens of the Municipality of Sahat Kula, a board was written saying: “Alija Avdovic, a famous revolutionary, was living and working in this house, who was taken away in 1941 by Gestapo into a notorious camp Banjica was shot in the same year”. Today, in honor of Alija Avdovic and his work, at the primary school in Batinci, one street in Hasanbegovo where he was born and where he spent most of his life bear his name.